

MUSEITIDNINGEN

Medlemsblad för Råå Museiförening

I detta nummer:

- * Turfiskebåtarna
- * Vi stampar orm
- * Gatan där (nästan) alla var släkt
- * Havets allmogemålare

Vi kan nu se tillbaka på en härlig sommar som liknar den bild vi har av vår barnoms somrar. Sol och bad är det genomgående temat. Tyvärr är det inte önskevädret, om man vill ha många besökare på museet. Därför såg vi verkligen fram mot den helg, då vi med många utomhusaktiviteter skulle kunna njuta av både det vackra vädret och många museibesökare, nämligen seglarfesten på Råå.

Men den helgen kom regnet...

Men låt oss börja från början.

Första steget mot ett samarbete med RHSS, Råå-Helsingborg segelsällskap, togs under vintern med ett möte i den fina klubblokalen vid Åkroken. Tillsammans funderade vi på hur man skulle kunna hänga på någon museiaktivitet på segeltävlingen Ven Runt. Projektet växte efterhand med Båtmässa och Kräftkalas men framförallt med en inbjudan till alla föreningar kring hamnarna att vara med. Uppfinningsrikedomen på vad föreningarna kunde bidra med var stor. Festen och de allra flesta aktiviteterna skulle äga rum kring småbåtshamnen. Detta gjorde oss på museet litet oroliga. Hur skulle vi få besökarna att gå från småbåtshamnen ända

ut till oss? Vi var övertygade att det skulle finnas många besökare på andra sidan. Här gällde det att fixa ett program som lockade dessa till oss också.

Det började försiktigt på fredagsförmiddagen. Inte mycket folk i rörelse. Efter lunch blev det en märkbar ökning både utanför och inne på museet. Vi hade inga aktiviteter inne på museet under fredagen utan nöjde oss med att visa upp det museum, som vi är så stolta över. På lördagen började folkvandringen i samband med att segeltävlingarna startade, och vi hade aktiviteter såväl inom- som utomhus.

I gamla hamnen körde Allan Nilsson med några av de modellbåtar som under resten

Sommarens loppisar har varit inkomstbringande. Inger Persson har varit skicklig lopp-säljare och lockat många köpare och besökare.

av dagarna visades inne på museet, Kustbevakningens bil och båt visades upp, lotsbåten låg vid kaj och Sjöräddningen hade uppvisning. Anderbergs ångbåt gled fram så tyst och stilla. För att både skapa stämning och visa motorerna var såväl tändkule- som dieselmotorer igång på museet. Många barn kom till de speciella barnaktiviteter som anordnades. Många var mycket intresserade av den information som Kustbevakningen gav om den nya sjöfyllerilagen. Två fulla hus drog den aktiviteten! Söndagens filmvisning attraherade många. Filmen, som handlar om de första charterresorna till Paris och till Rom med buss, var "tjuvfilmad" genom bussens tatlucka.

Tillsammans med RHSS hade vi en tipstävling där deltagarna fick besvara tolv frågor och på köpet fick en lätt fuktig promenad mellan Råånocken och Råå museum

Utanför museet men med såväl regn- som vindskydd var loppisborden uppställda. Många stannade upp en stund för att studera böcker med anknytning till fiske och sjöfart. Andra var intresserade av bilder från gamla Råå. Tavlor med båtar hade

sin kundkrets. Fiskbestick och prydnadsaker. Utbudet var stort. På lördagskvällen tänkte vi ha kräftloppis i småbåtshamnen. Den aktiviteten dränktes, för då kom skyfallet.

Naturligtvis fanns också möjlighet att ladda upp med lekamlig spis. Sillburgare serverades på Bryggan och kaffe med tilltugg i Båthallen.

När vi sen skulle summera helgen noterade vi ett rekordantal besökare inne på museet. Precis som vi hoppats. Det dåliga vädret hade kanske snarare gynnat än missgynnat oss. Det var kanske skönt att gå inomhus en stund, när det regnade som mest.

Ett varmt tack till er alla som på olika sätt varit delaktiga i dessa aktiviteter. Denna insats visar att vi tillsammans kan göra det nästan omöjliga möjligt.

Jag hoppas på en ny seglarfest 2011! Men innan dess hoppas jag möta många av er på höstmötet och på vår traditionsenliga filmvisning med glöggmingel på Annandag jul.

Marianne Wittgren

Femtio år med TUR-ligt fiske

Svalandia sjösättes på Holms varv 1936.

Det började med motorgaleasen Svalandia som gått med superfosfat tills lasterna tog slut våren 1962. Hon hörde hemma i Fortuna men det var i Råå hamn hon lade till vid kaj och väntade på sportfiskare redan samma sommar.

En ny verksamhet startade i skånska hamnar. När fisket eller enklare laster tröt, stod entusiastiska sportfiskare i kö på kajen. Och där står de än efter snart 50 år.

Ett gulnat tidningsurklipp från Helsingborgs Dagblad, hösten 1962 presenterar sin Lördagsläsning med rubriken: ”Skutorna borta men skepparna kvar i Råå”.

I artikeln intervjuas gamla skeppare, Olof Bengtsson och Johan Harry Backe, 77 respektive 94 år. De får berätta om tidigt 1900-tal och så skrivs det förstas om avdöde och beryktade kapten Fredrik Möller, Kungen av Råå.

Betydligt mindre utrymme får George Persson med sin båt Svalandia, men det är han som är den egentliga nyheten. Kanske var inte 60-talets skribent medveten om att han just stött på en ny verksamhet som skulle växa sig stark på Råå, precis som i flera andra Västkust- och Skånehamnar.

Visst hade det även tidigare hänt att fiskebåtar tog med sportfiskare ut, Saga av Råå engagerades redan på 50-talet varje höst av tonfiskare, men nu blev det turlistor och dagliga fiskeresor vid högsäsong.

Turfisket tog ordentlig fart på 1960-talet och på Råå har det blivit en attraktion för såväl turister som närboende. Män och pojkar, kvinnor och flickor – i dag tycks alla omfattas av intresset för turfiske.

Svalandia

Svalandia är för evigt förknippad med turfisket på Råå, trots att hon dramatiskt och tragiskt brann upp och förläste förra sommaren. Idag är det hennes efterföljare som hämtar upp fiskeentusiasterna på ka-

Varför så förskräckt? Möbelhandlare Gerhard Istrell med imponerande torskfångst. December 1963.

Petter Larsson ombord på Svalandia.

jen, men fortfarande säger många: vi ska ut med Svalandia!

Svalandia byggdes på Holms varv och sjösattes 1936. Beställare var George Persson och Emil Andersson. Hon var en motorgaleas och de två ”skepparna” skulle

ha henne i lastfart. Namnet Svalandia var en hedersbetygelse till herrarnas fäder, vars båtar Svalan och Vandia nu fick en arvtägare. Svalandia hade hemadress Fortuna.

I tidningsartikeln från 1962 framgår det att en epok, den som fraktbåt, var slut men att en annan stod för dörren. Turfisketanken hade fötts i flera hamnar, nu hade turen kommit till Råå. Svalandia blev snart ett begrepp och hon skulle få efterföljare.

Nya ägare

1976, efter fyrtio år var det dags för Svalandia att byta ägare. Petter Larsson, rutinerad sjöman, en av vårt museets flitigt arbetande hedersmedlemmar hade under några år ägt båten Oksö av Fortuna, och prövat lyckan som turfiske-skeppare. Till sammans med nuvarande ägarens, Thomas Löfström, får köpte han Svalandia.

Intresset för sport- och turfiske var stort och blev större. Varför ha besvär med egen liten fiskebåt som man kanske använde några gånger på sommaren, när man kunde stå på stor båt, väl utrustad med så väl ekolod som korvkiosk.

Svalandia brinner på väg hem från reparation. Foto Kustbevakningen.

Fisketävlingar blev populärt. Det var första fisk, största fångst, tyngsta torsk osv. Idag är man lite mera försiktig med tävlingar och framför allt är man mån om att lägga tävlingar vid tider då reproduktionen av fisk inte störs. En dag i veckan har Korpen sina populära fisketävlingar och resultaten publiceras på nätet.

1993 tog Thomas Löfström över och idag är tre båtar registrerade som Rååbåtarna.

Wittskär

Wittskär kom till Råå 1985, hon hade tidigare varit stationerad vid Hallands Väderö, där Bengt Arne Olofsson hade kört henne under flera år.

Wittskär kör, såväl turerna till Ven - som framför allt sommartid är otroligt populära, denna vackra sommar har vi från mu-

seets brygga sett köerna ringla - som de väl fylkade fisketurerna. Sedan några år är också Bengt Arnes son Kim engagerad i rörelsen och intresset från sportfiskehåll tycks inte tryta.

Ett problem kan dock dyka upp och det är begränsningar av antalet passagerare vid Ven-turerna, nya säkerhetsbestämmelser är på gång. Fisketurerna bör inte drabbas, där man begränsat antal platser av praktiska skäl.

Tjefiske har Wittskärs skeppare lanserat hårt. Speciella tävlingar för kvinnliga fiskeentusiaster har blivit ett dragplåster. Och liksom Rååbåtarna kan man ju erbjuda trevligt sällskap och lite snabb förtäring ombord.

Stina Norling

Foto: Museets arkiv, Johnny Bengtsson
www.raabatarna.se, www.wittskar.se

På Wittskärs anslagstavla kan vi ta del av rekordfiskare och rekordfiskar.

Stampa orm och agna krok

Sandormarna har varit aktiva i sommar. Morgontidiga badare har noterat många små spaghettlika sandhögar på havsbotten - lämningar efter ormarna.

Orm? Så läskigt! Finns det orm på våra badplatser? Lugn, vi talar om sandmask, på Råå kallad orm, efter dansk förebild. Ett förträffligt agn som förr ”stampades” upp, krokades och lockade till sig goda fångster av främst torsk.

Med tunga stampestövlar tillverkade av trä står fiskaren stadigt i sitt hörn där Fiskaregatan tar sin början på Råå museums bottenvåning. I handen har han den långskaftade stampen och såväl kam som en liten garnsil. Knuten om midjan har han en fångstsäck där han kunde samla de ormar han lyckades stampa och skrapa upp. Ormarna måste snabbt i vatten igen för att kunna användas som agn, en låda till hälft-

ten fylld med vatten fanns i beredskap.

Sandorm har använts som agn vid krokfiske av torsk, långa och ål under åtskilliga hundra år och metoden för att fånga de slingrande, daggmasklika ormarna var likartad längs den skånska nordvästkusten. En bit in på 1930-talet upphörde yrkesfiskarna på Råå att använda hemstampad orm, då valde man att istället att importera betet från Danmark. De som

fiskade i mindre skala fortsatte, ytterligare några decennier, att stampa, eller att med grep gräva upp orm på den kustnära sandbotten.

Vi ska titta lite närmare på sandormarna (*Arenicola marina*), på den gamla fångstutrustningen, på både gamla och moderna fångstmetoder och på användningen av maskarna som agn. Och något förvånat konstatera att sandormen är, både bildligt och bokstavligen, en högst levande historia.

Maskarna går på djupet

Från gränsen mot Halland i norr till Landskrona i söder har sandmaskarna varit populärt agn vid fiske och här, där bottenarna är sandiga, fanns goda fångstplatser. Längre norrut är bottenarna nära land steniga och ner mot Östersjön avtar havets salthalt. Lerhamn och Viken lär ha haft

Väl rustad med stövlar, stamp, kam och håv står ormstamparen på Råå Museum. (Foto: Johnny Bengtsson)

gott om sandorm, medan Råå hade mera näringsfattig sand och alltså var mindre ormríkt.

De 10–20 centimeter långa maskarna - orm säger vi som har nära till det danska språkets inflytande - lever sitt undanskymda liv nergrävda i sanden på ett par decimeters djup, vattendjupet kan vara upp till tio meter. Men det är förstås nära stranden där botten är siktig som man lättast ser de små sandhögarna.

Det skygga djuret kan förekomma i stora mängder, och till exempel vid Jyllands västkust, men hur tillgången är idag vid vår kust är osäkert, även om deras nystan med ekskrementer (sedimentkorvar) varit flitigt förekommande denna sommar. Fram tills stampning efter det präktiga betet nästan upphörde, åren efter andra världskriget, talade man om en förekomst av cirka 70 sandormar per kvadratmeter utanför Lerhamn. Vid Jyllands västkust lär de räknas i betydligt större antal, medan vi på Råå troligen aldrig haft så rejåla bestånd.

Ormen, havets daggmask

Sandormen håller till i U-formade gångar men "ligger" så att kroppen vilar på U-ets böj och bakre delen sticker upp i U-ets ena ben. Till utseendet påminner den om brunröda daggmaskar men har små borstlika röda tofsar på större delen av kroppen. Mycket riktigt den är en Havsborstmask.

Ormen andas med gålar. Munnen är trattformad och ormen suger in sand för att komma åt den näring som finns där; plankton och bakterier. Den utsugna sanden "rinner" genom kroppen och ormen sticker upp

kroppens slåta bakre del och leverera sina ekskrementer på sandbotten. Det är nu de små spaghettlika högarna bildas, dem som du ser tidiga morgnar och som varit riktigt frekventa i sommar. En sandorm suger in och släpper ut 25 kilo sand om året!

Sandormen är inte endast ett eftertraktat betesdjur för fiskande människor, den har också naturliga fiender. På grunt vatten är det långnäbbade vadarfåglar som gärna biter av "svansen" och på lite större vattendjup kan flatfiskar, som rör sig längs botten och gärna borrar ner sig i sanden, bita av den slåta delen av bakkroppen. Men det är inget stort problem, det växer snart ut en ny sandavföringskanal.

Rustad för ormjakt

Krokfisket efter torsk och i någon mån efter ål var ju främst ett fiske för höst och tidig vår, det var alltså kallt i vattnet när det var dags att stampa orm. Bäst kvalitet har sandormen från april och in i juni och

Stampen och de tunga trästövlarna.

i september/oktober. Vintertid gräver ormen ner sig djupare och var då svårare att nå med primitiva fångstmetoder. Sommarens ormar är ”mjölkfyllda” och av ringa värde som bete.

Sandormen måste vara levande när den sätts på krokarna och eftersom den inte kan sumpas eller på annat sätt förvaras en längre tid är det färskvara som krävs. Det gällde alltså att vara väl rustad och ha varmt på fötterna när man gick ut i vattnet under de kalla månaderna. Vi talar ju om tiden före gummistövlnas tid.

Den ormstampande fiskaren på museet har gammal, traditionell utrustning. ”Stampestöveln” är helt av trä, skaften påminner om laggade träkärl. Det finns också hypoteser om att tidiga stövlarna var uttjänta smörkärnor. Halmfyllda plåtstövlar har någon fiskare testat, men trästöveln tycks ha dominerat tills sjöstövlarna av gummimaterial kom till våra trakter. Den första kända avbildningen av en stampares utrustning finns i boken *Nils Månsson Mandelgren, en resande konstnär i 1800-talets Sverige*. Mandelgren hade besökt Viken och tecknat av den utrustning som användes cirka 1870. Redan 1749 hade Carl von Linné under sin Skånska resa noterat hur ormfångsten bedrevs i Helsingborgstrakten.

... *Här vadade halfva tjogen personer vid hafsstranden up till knäs, så djupt de kunde se bottnen, at skönja, hvarest på bottnen voro liksom högar efter daggmaskar...*

Längre ned i texten beskriver han den traditionella utrustningen.

I gömmorna på Helsingborgs före detta museum fanns flera olika typer av stampästövlar och olika redskap. Kanske finns de idag på Kulturmagasinet.

De redskap - utöver stövlarna - som användes var en långskaftad stamp, en rund skiva gärna med förstärkt kant. Skivan an-

vändes för att skrapa/gräva upp maskarna från sina hålor. Ett annat redskap var den långskaftade kammen som kom väl till pass för att lyfta upp den slingrande krabaten, alternativet var en tätmaskig garnsil. Det är denna utrustning som ”vår” stampare har.

Danska sandormar

Vår mångkunnige medlem och medarbetare i Museitidningen Nils Pålsson har lång erfarenhet av Råå-fiske. Honom frågar jag förstås om han har stampat orm när han var ung pojke.

– ”Nej det har jag inte, min far var ju yrkesfiskare och då var det rejäla mängder ormar som behövdes. Vi beställde från Esbjerg. Man telegraferade över och efter någon dag anlände de beställda ormarna till Raus station. Nu talar jag om några år in på 1930-talet, men så var det senare också. Vi beställde alltid sex lådor och varje låda hade tre fack. Farbror Sven skulle ha två lådor, Gösta två och får två. Hur många ormar de innehöll? Det vet jag inte.

Vid Esbjerg var det ormjakt i stor skala, inget litet stampande med stövlar. Skillnaden mellan ebb och flod är ju väldigt tydlig på jylländska västkusten. Och när det var ebb gick man ut på den frilagda sandbotten med hästar och plog. Det var som åkerbruk till havs. Efter ploget skulle snabbt de frilagda sandormarna tas om hand och det var ett jobb för både kvinnor, barn och gamla på den tiden”.

– ”Ormarna var ju långa, delade man dem i mindre bitar”, undrar jag? ”Man skulle ju agna flera tusen krok, om jag läst på rätt?”

– ”Man skar inte dom i bitar, man satte en orm på kroken, nöp av och satte ormen på nästa krok, nöp av och så fortsatte man. En orm räckte till flera krok.”

*Ormstampare i arbete, stampen användes också att gräva upp ormen med.
Teckning av Carl Gustaf Lekholm, Helsingborgs Museums årsskrift 1940-41.*

”Hemmastampade” ormar

Som tur är finns ju de som har erfarenhet av ”hemmastampade” sandormar. Ragnar Thornberg har varit med om att stampa orm söder om Holms Varv där Småbåtshamnen finns idag.

– ”Jo det har jag varit med om, man klampade omkring, stampade och stötte en stamp gång på gång mot botten. Maskarna var det bästa man kunde få till krokfiske”, berättar Ragnar. ”Idag agnar man ju med bitar av färsk sill om man sätter ut långrev med krokar. Det är ett fint fiske, torskarna får ju inga skador som de kan få vid nätfångst.”

– ”Stampade din far orm” frågar jag Jan-Erik Rundqvist, som jag träffar nere vid hans bod.

– ”Jo, John tog upp en del orm, men Hans Persson, där borta, han har tagit upp mycket mer och han fortsatte med det längre än de andra gubbarna. Han hade en stor håv som kan körde ner i botten. Först en långskaftad stamp, en skiva med små hål, som han ”stampade med” och sen håven.

Lillejohn (John Mattsson) och jag la´ krog här ute vid tången när vi var pojkar och då använde vi ibland orm men ibland maskar som grävdes upp vid iskällaren i

”Sandnystan” på botten avslöjar sandormens nattliga aktivitet. 25 kg sand per år kan passera genom ormen. Peter Göransson på Miljöförvaltningen har fotograferat och bussigt lånat ut bilden till oss.

hotellträdgården. Nu har det varit ont om orm en tid men i somras var den en liten kille här som plockade upp några som han skulle agna sitt kastspö med.”

Vad var det jag sa’? Det har varit mycket sandorm i sommar!

Sandormar – en levande historia!

Visst låter det lite märkligt med betesmaskar som skickas från Esbjerg till Råå! Idag när många tvekar att sätta en mask på kroken när det är dags för abborrmete så kan man ju fundera över hur kul det var att kroka hundratals ormar på tusentals kro-

kar. Nu finns det bättre alternativ, eller...

Dags för Internets ousinliga kunskapskälla och att skriva in sökordet Sandorm. Det blir många träffar, men kanske inte av det slag jag väntat mig; information om maskarna och lite ”så var det förr”. Jag hittar däremot snabbt familjen Kotts framgångsrika exportföretag Hvide Sande Ormeksports hemsida.

Familjen Kott levererar pigga sandormar i lådor om 200 stycken eller i påsar med 10! Tro inte att de endast förser danskar och svenskar, nej flera västeuropeiska länders fiskare beställer. Familjen Kott

har åtskilliga konkurrenter, flera företag på Jylland erbjuder ormexport, inte ett ord om karantän eller andra export/import hinder.

Vadehavet kallas den sydliga delen av Vesterhavet, alltså utanför sydvästra Jylland. Här och upp mot Skagen finns goda fångstplatser. På Fanø utanför Esbjerg finns lång tradition av såväl fångst som försäljning av sandormar. På öns hemsida finns bilder från 1900-talets början, vilka visar hur en kvinna vid ebb går ut på sandbotten iförd trätofflor och långa kjolar, uppknutna kring benen. Hon samlar snabbt in maskarna som grävts upp med ”långpinnad” grep.

Idag är det traktor med plog som används för rationell ormplockning och aktiva plockare, enligt Fanøs kommuns hemsida, är ”drenge og pensionister”.

Sommarens sandormsinvasion...

Tillbaka till Råå och sommarens upplevelser av aktiva sandmaskar. Var de en synvilla eller en realitet? Bäst att kontakta Helsingborgs Miljöförvaltning och ansvarige miljösekreterare Peter Göransson, får förklara dagsläget.

Varje år vid samma tidpunkt och på samma ställen görs inventering av Öresunds botten i våra takter. Årets undersökningar redovisas i en rapport som publicerades i början av september, *Inventering av grunda bottnar i Helsingborgs kommun*. I den redovisas knappast någon sandormsinvasion.

– ”Vi mäter bland annat utanför Råå camping och söder om Råå hamn, och vi har klen indikation på sandmask. Provtagningen sker med cylindriska rör som trycks ned ca 10-15 cm. Vi tar tio rör per provställe. Varje år lika många provtagningar och på samma ställen så att vi kan jämföra år från år.

När det gäller sandmask, *Arenicola marina*, har det, så att säga, näppat dåligt

de senaste åren”, berättar Peter Göransson. Ett fåtal individer per kvadratmeter skulle jag uppskatta noteringarna till. Därremot har vi lyckats plocka upp en annan djupgrävande mask. Det är en amerikansk havsborstmask som endast påträffats i området söder om Småbåtshamnen. Då är det så kallat baddjup vi talar om.”

– ”Men sommarens sandhögar då, är de inte sandmaskar, undrar jag?”

– ”Jo, det låter som om det skulle vara sandmask på de sandlämningar du beskriver men så långt in mot stranden (nära badbryggorna) mäter inte vi och våra rör går kanske inte tillräckligt djup.”

Tyvär är jag inte riktigt beredd att ”offra mig för vetenskapen” och går ner i det höstkyliga vattnet med grep, kam och hink för att gräva fram ett bevis. Nästa sommar kanske... Till dess tar jag Jan-Erik Rundqvists berättelse om sommarens ormfiskande pojke som bevis på att jag och mina badgrannar har rätt.

Nog finns det bland alla våra medlemmar flera som har erfarenhet av såväl ormfångst som krokfiske med sandmask? Hör gärna av er och berätta så kan vi sammanställa era kunskaper och berättelser och sätta i en pärm bredvid museets ”stampare”. För det är ju erfarenheten och kunskapen om fiske med sandmask, så som det bedrevs förr här på Råå, som vi på museet gärna vill veta mera om.

Vill ni läsa mera?

”Stampa orm” av Carl Gustaf Lekholm, finns att läsa i Kring Kärnan Helsingborgs Museums årsskrift 1940 – 41. (Råå Bibliotek)

”Inventering av grunda bottnar i Helsingborgs kommun 2010” publicerad av Helsingborgs Miljöförvaltning. Sök på nätet. Intressant läsning och utmärkta bilder.

Stina Norling

Pålsgatan = Släktgatan = Matrosgatan

Här börjar Matrosgatan! Till vänster staketet kring "Jonassons", till höger skymtar gaveln på nr 4 och i bildens centrum bakom bilen det hus som Sven och Margaretha Bengtsson byggde 1862. Släkthuset kallat. Bild från tidigt 1950-tal.

På 1860-talet fick den namnet Pålsgatan, 1918 vid inkorporeringen blev namnet Matrosgatan, men de som växte upp där när förra seklet var ungt talade gärna om Släktgatan. Bengtssons, Johansson, Andersson, Jonasson, – alla var släkt med alla. Vi vandrar längs gatan med Åsa Rausing-Roos, hon som är släkt med de flesta och har koll på det mesta.

Nils Pålsson guidade oss på Nedre läget i förra höstens Museitidning och i vårens tidning skulle vi göra nedslag på Övre läget. Men vår vandring kom inte längre än till Skepparegatan och Kaptensgatan för Iris Pråme, Johan Olsson och Kerstin Jönsson hade så mycket spännande att berätta, att andra tänkta gator fick vänta på sin tur.

Nu är det dags för Matrosgatan fram till Lybecksgatan. En kort sträcka kan tyckas,

men här har vuxit upp och bott så många om vilka det finns åtskilligt att berätta.

Nils, Iris, Johan och Kerstin blandade egna minnen från 1930- och 1940-talen med historier de hört i sin barn- och ungdom. Vår guide denna gång, Åsa Rausing-Roos, har såväl gammal släkthistoria som egna minnen att bidra med. Hennes släkt upptog en stor del av Matrosgatan från mitten av 1800-talet och långt in på förra seklet.

Åsa bodde med sina föräldrar på Matros-gatan 14 under sina tre första levnadsår. De minnena räcker förstås inte så långt, men hon har skaffat sig massor av kunskap om sitt släktkvarters historia. Hon har studerat gamla dokument och skrivelser och givetvis fördjupat sig i efterlämnade brev och noteringar och 2005 intervjuade hon sin släktkunniga nästkusin Elsa Olsson. Då var Elsa 93 år gammal och kunde berätta om allt och alla. Deras gemensamma anfäder var Sven Bengtsson, ”Långe Sven”, far till såväl Elsas som Åsas farmödrar, Sofia och Mathilda.

Pålskatan

Namnet Pålskatan var knutet till fiskaren Paul Andreasson som 1864 gifte sig med Anna Christina Jacobsdotter, båda till-

hörde den då växande väckelserörelsen. Anna Christinas far Jacob Christiansson hade handelsbod på Långgatan och han bidrog ekonomiskt till att det unga paret kunde flytta in i ett nybyggt hus, nuvarande Matroskatan 6.

Paul dog två år senare, men Pauls gata eller Pålskatan sa’ man fram till 1918, då Råå inkorporerades med Helsingborg.

Efter fyra års ”änkestånd” gifte Anna Christina om sig med Per Reinhold, en rekorderlig karl, skeppare och starkt engagerad även han inom väckelserörelsen. Hemmet hade redan tidigare brukats till sammankomster för troende och efter det andra giftermålet blev ”Pauls hus” benämnt ”Per Reinholds hus”. Aldrig ”Anna Christinas hus” trots hennes fars bidrag till hemmet.

Vi skulle ju börja från början och inte hoppa direkt till nr 6, men namnet Pålskatan behövde sin förklaring!

Nu startar vi vår ”vandring” där Matroskatan viker av till höger från Långgatan, en gata blir två. När vårt samhälle, från 1800-talets mitt började växa i såväl storlek som betydelse blev Långgatan Övre lägets huvudgata tillsammans med Hamngatan, dagens Kaptensgatan, medan Pauls gata, som är betydligt smalare, verkar ha uppstått spontant. Man ”sneddade” kanske från början för att få kortare väg upp till Storgatan, så har många gator kommit till. Gatan var lagd med kullersten långt in på 1900-talet. På bilden med vår unge student ser Matroskatan ut att vara en enda stor stenor, såväl gata, trottoar som gårdsplan var stensatta med kullersten.

Kullersten, kullersten, kullersten. Cecil, Åsas far, kom just från spårvagnen med sina gratulationsblommor. Här på väg in till nr 14, Mathildas och August Anderssons hem.

På Matrosgatan 4 bodde Elsa Olsson som barn.

Matrosgatan 1 och 4

Där gatorna delar sig och bildar en spetsig vinkel fanns ”Jonassons”. Huset med adress Långgatan 14, hade stor trädgård som även gränsade mot Matrosgatan, och därför får det vara första stoppet på vår vandring.

Rejåla tegelhus av den typ som i dagens mäklarannonser brukar beskrivas som ”kaptensvilla” var populära bland såväl byggmästare som beställare decenniet före förra sekelskiftet. Det finns många sådana hus på Övre Läget och ändå längre norrut. Det var ett sådant hus som sjökapten Anders Theodor Jonasson med hustru Augusta valde för sig och sin växande familj, de fyra barnen Anna, Alf, Mauritz och Theodor.

Anders Theodor hade varit anställd direktör i Ångfartygs AB Norr men bildade 1924 Jonassons rederier och verksamheten drevs från Råå-huset. 1930 ombil-

dades rederiet, flera båtar inköptes, huset byggdes om och till, nu blev stilen en annan enligt den tidens mode. 1951 avvecklades rederiet. Idag är Matrosgatan 1 en egen adress.

Pålsgatan 2, dagens Matrosgatan 4, det långa huset med gavel mot gatan sträcker sig en bra bit österut. Här föddes Elsa Olsson, då Johansson 1912 och här bodde hon i sju år omgiven av åtskilliga släktingar både inom huset och i husen omkring. Efter de sju åren flyttade familjen till Långgatan 12. Nära, men dock Långgatan.

En liten presentation av Elsa är här på sin plats, det är hon, som genom Åsa, ska sköta en del av guidningen. I nr 2/2007 av Museitidningen skrev Åsa om sin äldre nästkusin som i många år hållit på med forskning kring kända Rååsläkter. Många pärmor på Råå Museum vittnar om hennes idoga arbete.

Elsa var dotter till Ivar som var son till

Sofia och Magnus. Magnus hade ärvt halva huset efter sin far Nils Petter Johansson, hans syster Johanna (Nanna) ärvde den andra halvan. Sofia var uppvuxen i nuvarande nr 10 med sina föräldrar Sven och Margareta Bengtsson och många syskon, och det är bland de syskonen, födda 1851 till 1869, som vi hittar flera intressanta Rååprofiler.

Vi dröjer en stund vid Elsas faster Johanna, hon som ärvde det långa husets bortre del, nr 2 kallar vi det. Hon gifte sig med Johan Otterberg, sjömansmissionär och tidigt engagerad i Råå Betelförsamling, där han var en aktiv deltagare, djupt aktad av många, mindre uppskattad av andra. Dogmatisk skulle väl vissa säga, principfast var andras omdöme.

Matrosgatan 6 och 8

Nu har vi kommit in i det verkliga ”hiet”, det vill säga nu kommer vi allt längre in i

det Elsa Olsson kallade släktkvarteren och nu krävs min ledsagare Åsas fulla kompetens. En del om nr 6 har ni redan fått veta, men hur var det nu med Per Reinhold och hans familj?

– ”Per Reinhold är på långt håll släkt med oss. Genom Klerksläkten, som ju många på Råå kan härleda släktskap till. Per Reinhold var skeppare, kapten på bland annat Esaias Tegnér något år in på 1870-talet. Hans namn förkommer också bland partägare och redare på skepp, som finns i pärmen om L P Sjöström.

Paret fick flera döttrar, Regina, dog ung, Alma förblev ogift och Jenny blev galen, nåja åtminstone säger släktskrönan så. Betty gifte sig med Olof Bengtsson och flyttade in i grannhuset, Matrosgatan 8.”

Framme vid det ståtliga tvåvåningshuset byggt av fint glaserat tegel tilltar spänningen. Här bodde en sann äventyrare, dessutom släkt med mig, alla andra är

Guldgrävaren och sjökaptanen Olof Bengtsson bodde i Matrosgatan 8. Han var gift med Betty, uppvuxen i nr 6.

Åsas släktingar. Vi kommer alltså på att vi är ”släkt i släkten”. Vilka gamla Rååbor är inte det?

– ”Farbror Olof minns jag som snäll, men gammal och så spelade han kornett. Man berättade förstås att han varit i Australien och grävt efter guld, och det var ju spännande och så vet jag förstås att han var sjökapten och att han under lång tid ägt och seglat med Regina en tremastad skonare, döpt efter hustru Bettys yngre syster, hon som dog ung.”

I Harry Perborns bok, Om gamla Råå från 1982 finns en intervju gjord med Olof Bengtsson 1955, han var då 88 år. Hans start i livet var som andra unga Rååpoj-kars, fiske redan i barnåren, ”kock” som 10-åring på jakten Anna, stenfiske i Sundet tillsammans med fadern. Fortfarande tonåring (ett obefintligt begrepp på den tiden) mönstrade Olof på ståtliga skonerskeppet Aimo och sedan var det dags för den riktiga långfarten med ett av Otto Banks fartyg till Australien. Där börjar historien om sju Rååpojkar som möts och som går olika öden tillmötes.

Läs historien, boken finns att köpa på Råå. Text på museet eller låna på biblioteket.

Matrosgatan 10

Nu har vi kommit fram till det hus som är själva hjärtat i det så kallade släktkvarteret. Här började historien om familjen Bengtsson, som ett par generationer senare skulle vara kända inte bara på Råå utan i stora delar av världen som Rausing.

Sven Bengtsson var fiskare, liksom hans far och de flesta i hans omgivning. Han var född 1825 i en tid då Europa skulle omorganiseras efter Napoleonkrigen, vilket dock knappast bekymrade Råås lilla befolkning. Då var oron för de dagliga behoven mera närvarande. Det fanns som tur var smuggling eller ”smyg-handel”, som det kallades, att tillgå när

fisket slog fel och den möjligheten tog de flesta fiskare vara på – säkerligen också Sven.

1850 slog koleran till och på Råå avled 33 personer. I oktober samma år tog Sven ut lysning. Hans blivande hustru Margaretha Nilsdotter, var tjugofyra år och knappast förvånande, dotter till en fiskare. Det unga paret hade inte egen bostad utan fick bo med Margarethas föräldrar till 1862, då det blivande släkthuset byggdes. Vartannat år hade familjen utökats, så när Sven och Margaretha kunde flytta in i eget hus fanns det redan fem barn i familjen, fyra till skulle det bli.

De tre sönerna emigrerade alla till Amerika, en dotter bodde en kort tid i England och dog tidigt. Återstår fem systrar och dem ska Åsa berätta mer om; Hedvig som var med om att starta Betel på Råå. Johanna som sålde fisk och skulle bli, med dagens språkbruk, familjens riskkapitalist. Sofia som gifte sig med grannpojken Magnus, blev farmor till Elsa Olsson, född Johansson. Ida som gifte sig med Samuel Andersson, som omkom på havet 33 år gammal. Slutligen Mathilda som gifte sig med August Andersson och fick tre barn, Ruben, Greta och Cecil. Åsa och yngre brodern Alf är barn till Cecil.

Detta är i grova drag familjens bakgrundshistoria och det är nu Åsa ska avslöja eventuella familjehemligheter. Jag har bett henne ringa sin äldre kusin Hans för att utröna vilka historier han kan ha snappat upp som pojke. Det blir klen utdelning, för honom är besöken hos farmor Mathilda och farfar August mest förknippade med Rååvägen 25 och så förstås med lek i den stora trädgården som sträckte sig ned mot Matrosgatan. Allt vilar nu på Åsa.

Hedvig och Johanna

– ”Moster Hedvig, som pappa och farbror Ruben talade mycket om, var äldst av

Svens och Margaretas barn. Hon var något handikappad, jag tror hon var låghalt, men en väldigt driftig och stark kvinna. Hon var med och startade Betel på Råå, en församling som familjen och släkten skulle vara starkt engagerad i under många år.

Hedvig övergav aldrig släktkvarteren, under åtskilliga år bodde hon hos sin yngre syster Johanna innan hon flyttade in i farfars och farmor hus. Jag tror att hon uppfattades som en fast punkt för flera av syskonbarnen, som alltid med värme ta-

Sex systrar; stående från vänster Mathilda, Ida, Anna. Sittande Johanna, Hedvig, Sofia.

lade om henne. Hon var barsk men god!

Johanna var två år yngre än Hedvig och jag tror man kan säga att hon var den tuffaste och driftigaste av alla systrarna, men hon är i familjen omtalad som oerhört generös mot andra men snål mot sig själv. Och i familjen berättas gärna både sanna och halvsanna skrönor om henne. En av favoriterna är när hon satt på tåget på väg till Höör, där hon etablerat sig som fiskhandlerska, sedan som grossist.

På tåget fick hon syn på en karl som hon kände igen, och ropade till sina medsystrar: – *"Håll på borsarna kvenger det finns tjuvar på tåget"*.

Mera känd är den numera officiellt spridda historien om hur moster Johanna lånade farbror Ruben pengar för att han skulle kunna studera vid Handelshögsko-

lan i Stockholm. Han berättade själv att han bad om ett lån och att hon dagen efter räckte honom en bankbok med 1 600 kronor. 1919 fick han ett stipendium på 6 000 kronor för att studera i Amerika och då hjälpte hon honom med respengar.

Sven Bengtsson dog år 1900, hustrun Margaretha hade dött fem år tidigare. Johanna köpte ut sina syskon och övertog det gamla släkthuset. Hon lät bygga ett mindre hus bakom och tätt intill nr 10 och där bodde hon i ett rum och kök. Det gamla föräldrahemmet användes som finhus och en gång om året slogs portarna upp och moster Johanna ställde till med storkalas för hela släkten. De kalasen mindes Elsa och berättade gärna om vilken trevlig upplevelse de var för syskonbarnen.

Uppställning framför Matroskatan 12 – 14. Från vänster Johanna, Ruben, Hedvig (på trappan), Greta, Samy, Cecil med Mathilda. Trädgården de står i tillhör nr 5.

Kusinerna i farmors och farfars trädgård. De stora pojkarna Gad och Hans håller uppsikt över lillebror Sven samt småkusinerna Bengt och Åsa framför Jan och Edmund.

Sofia, Ida och Mathilda

Tre systrar, som blev sina hemkvarter trogna, så kan man beskriva Sofia, Ida och Mathilda. Det var inte många meter att gå mellan de olika hushållen och föräldrahemmet var grannhuset. Sofia flyttade längst, det var hon som gifte sig med Magnus på Matrosgatan 4 och blev mor till Ivar och farmor till Elsa.

Ida gifte sig med Samuel Andersson och Mathilda med August Andersson. Nej, de var inte bröder. Men de två svågernarna lät 1894 gemensamt bygga Matrosgatan 12-14. I det huset bodde jag mina första tre år, då hade farmor och farfar för länge sedan flyttat ut och bodde i stora huset på Rååvägen. August Anderssons Färghandel är det nog många äldre på Råå som fortfarande kommer ihåg. Åtminstone minns man tomten som satt och nickade i fönstret när det var julslyktning.

Samuel Andersson omkom på sjön 1896, 33 år gammal och efterlämnade två små barn, Alice och Stellan och en ännu inte född flicka, Samy. Alice tog över farfars, August Anderssons Färghandel. Stel-

lan Samuelsson flyttade till Malmö och fick tre barn: Jan, Bengt och Margaretha.

Min nästkusin Bengt uppmärksammade museet på ett mycket generöst sätt - till minne av sin hustru Birgitta - här om året och för farbror Ruben var det en självklarhet att ställa upp när museet behövde hjälp. Hans söner, mina kusiner Gad och Hans, överlämnade en stor donation för 15 år sedan när farbror Ruben skulle fyllt 100 år och båda var på plats för att visa sitt stöd för museets utbyggnad. Och för några år sedan var det dags för Hans att få inviga Motorhallen. Man kan nog säga att för vår släkt är Matrosgatan och Råå familjens vagga.

August Andersson, min farfar var målaremästare och starkt engagerad i samhället. Han var, har jag förstått, en beundransvärd man, aktiv i många sammanhang. Han var genom Mathildas familj starkt knuten till Betelkyrkan och var ordförande i Råå Missionsförbund från 1909 till sin död 1940. Som kommunalpolitiker visade han stort intresse för skolan och fattigvården.

Under första världskriget när matbristen var svår hade han lyckats skaffa en hel järnvägsvagn potatis till de många fattiga som då led brist på all sorts mat. För det uppmärksammades han i en Helsingborgsrevy, där en man på scen satt och åt potatis och som svar på frågan om varifrån potatisen kom sjöng: ... *den har jag fått av Andersson, Andersson, Andersson...*

Mathilda och August fick tre barn, Ruben, Greta och Cecil, som blev min far. De växte alla upp i huset på Matrosgatan och var vuxna när mina farföräldrar lät bygga och flytta till Rååvägen 25. Det innebär att alla vi kusiner ser det huset som farmor och farfars hus. Matrosgatan förknippas alla mer med släkthistoria än med egna minnen. Utom jag som tre år gammal satt i en stol och såg alla familjs möbler bäras bort och inte riktigt förstod vad som hände. Då hade farföräldrarnas gamla del av nr 12 och 14 varit mammas och pappas hem under några år.

Pappa hade haft planer på att flytta till Gävle och starta advokatbyrå men det var inget populärt förslag så han och mamma erbjöds att ta över det gamla föräldrahemmet bara de inte flyttade till Gävle. Farbror Ruben däremot hade redan etablerat sig utanför födelseorten.

Här slutar vi den spännande historien om familjerna Bengtsson, Andersson och Johansson, om alla driftiga systrar och om en stor barnaskara som växte upp och flyttade ut men som med sina fasta rötter i Rååmyllan gärna återkommit på besök och som på olika sätt gynnat förfädernas gamla hemort.

Matrosgatan 5

Matrosgatan kunde lika väl ha döpts till Kaptensgatan. Kaptenerna Jonasson och Bengtsson har vi berättat om, skeppare Per Reinhold har fått sin uppmärksamhet nu är det Karl Petter Hanssons tur.

Matrosgatan 5 var kapten Hanssons och hans hustru Petronellas hem. Det var hon som hade medfört ”gården” i boet. Bohningshuset var byggt 1819. När Nordiska Museet gjorde sin omtalade inventering av Rååhus på 1940-talet var det dottern Alfrida som ägde och bodde i huset. Brodern hade bosatt sig i Amerika precis som Sven Bengtssons söner.

Båda föräldrarna var döda sedan några år, men hemmet hade lämnats orört och inventeringen som museets gjorde var noggrann och intressant.

Karl Petter Hansson hade tillhört de ”stora kaptenerna” och bland annat fört befäl på det magnifika skonertskeppet Seger Svalan, ett av Råås allra ståtligaste skepp. Redare var fadern, Arvid Bernhard Hansson. L P Sjöströms målning av det vackra fartyget, daterad 1878, finns på vårt museum.

Kapten Hansson var långseglare och i hemmet fanns åtskilliga föremål som han fört med hem från sina resor. Engelskt porslin var populärt i hemmen på Råå under 1800-talets andra hälft, och de engelska porslinshundarna saknades sällan i sjöfararnas hem.

Några citat från Nordiska Museets intervju med Alfrida, vill vi gärna ”bjuda på”.

– *”Huset här, de ä gammalt, de ä nog blann di gamlaste här ä på Råå. De ä byggt 1819. Morsa farföräldrar flyttade in här. Han va lanbrukare, morsa farfar, å hette Lars Person... De ä gamla nr 14, de här. De va en väldigt stor tomt förr, för då hörde hit osså hela stycket bakom huset ända till Långgatan, där hade di väl lo å sånt...”*

Alfrida beskriver också ingående huset som hon minns det som barn: *“... Under di gamlas tid, morfars å väl morsa farfars me, då lå di i stuan. De va bänkar å så där, väggfasta. Å då va kammaren å käl-*

larstuan finrum. Men då vi va små, då låg vi alla sju syskon i rommet. Far va ute å segla han jämt, så mor hon va hos oss i rommet.”

Det är frestande att fortsätta med ytterligare utdrag från Alfridas berättelser, men någonstans får jag sätta punkt. Det så kallade släktkvarteret med alla sina boenden i olika generationer kan ju fylla en hel tidning så det finns mycket mera att berätta. Men nu ger vi oss. Nästa gång är det dags för en ny/gammal gata, kanske dags att gå över ån? Nils Pålsson guidade en entusiastisk grupp museibesökare i kvarteren på ”ön” under en Hamnhelg i augusti. Det kan bli en bra värvandring eller vad tror du?

Stina Norling

Foto: Museets arkiv och Åsa Rausing-Roos familjearkiv

Matrosgatan 5, kapten Hanssons hem. Bilden från inventeringen 1944. Utläggaren med porcelinshundar och ”nya” järnspisen, kallad ”mitalljösen” av Alfrida Hansson.

Utbyggnad av museet?

Kjell Hansson har en av landets finaste privata samlingar av föremål med inriktning på sjöfart. Läs gärna Museitidningen 1/08. Råå museiförening har fått erbjudande att ta hand om denna samling. Tyvärr finns inte plats inom det befintliga museet. Detta har framförts till ordföranden i Kulturnämnden, som genom nämnden gett kulturchefen i uppdrag att utreda möjligheten att på ett tydligare sätt än idag presentera sjöfarten och sjöfartens betydelse för Helsingborg och Helsingborgsregionen. Förslaget ska lämnas till nämnden senast i november i år. Utredningsuppdraget har gått till museirådet Karin Ohlsson, som bett stadens mark- och exploateringsenhet att undersöka möjligheten att bygga ut Råå museum. Förslaget till Kulturnämnden ser vi fram emot och hoppas att i detta skapas möjligheter för oss att ta emot Kjells samling och också anpassa våra lokaler till nya behov inte minst när det gäller förvaringsutrymmen och storlek på samlingslokalen.

Marianne Wittgren

Rååkonstnären Lars Petter Sjöströms sköna skepp har vind i seglen

Vi kan inte räkna dem alla... och framför allt vet vi inte hur många de ska vara; de ståtliga skeppen med sina vindfyllda segel som Rååsonen och marinmålaren L P Sjöström dokumenterade under sina år som "Havets allmogemålare". Tack vare hans omfattande produktion har vi på museet drygt 50 detaljrika avbildningar av segelfartyg, vilka tillhörde Rååflottan under 1800-talets andra hälft.

Lars Petter Sjöström, "Havets allmogemålare". 1820 – 1896. Cirka 2 000 skeppsmålningar har man uppskattat att han producerade under sin aktiva tid.

Femtiofyra målningar av skepp, med Råå som hemmahamn, finns noterade på museer i framför allt Råå och Helsingborg. Hur många som finns hemma i vardagsrum eller undanställda på vindar och i källare har vi bristande uppfattning om. I somras, när vi med Helsingborgs Dagblads hjälp efterlyste "sjöströmmare", hörde flera såväl Rååbor som utsocknes personer av

sig, vilket bekräftade att det finns en hel del målningar i privat ägo.

L P Sjöströms produktion har uppskattats till cirka två tusen skeppsmålningar, främst segelskepp. Efter ett upprop i flera Skånetidningar 1937, kunde man notera 1 543 namngivna skeppsmålningar hos privatpersoner och i museer. Tyvärr har den förteckningen varit försvunnen sedan länge. En sammanställning i Kring Kärnan, Helsingborgs museums publikation från 1968, namnges 212 skutmålningar signerad Sjöström, vilka finns på skånska museer och i samlingar.

Med Råå-ögon sett är hans dokumenterande

målningar av stor betydelse även om den konstnärliga kvaliteten inte får högsta betyg. Tack vare honom vet vi hur många av de beryktade segelfartygen, från vårt samhälles storhetstid som sjöfartsort, såg ut då de "med vindfyllda segel för babords halsar" styrde ut över haven.

På målningarna anges ofta namn på såväl skepp som befälhavare, men det skulle

vara intressant att samla mer kunskap om männen ombord på Sjöströms skepp.

Vem var L P Sjöström?

En skicklig och ambitiös hantverkare mera än en visionär konstnär, så kan man beskriva Rååsonen Lars Petter Sjöström. I konstlexikon uppmärksammas han knappast, men några artiklar har skrivits om honom och hans marina måleri. Hans familj, uppväxttiden, hans yrkesval och arbetet som hamnfogde i Malmö har Jan Davidsson berättat om i sin artikel i Kring Kärnan och där berättas även om Sjöströms konstnärliga verksamhet. Här finns mycket kunskap att hämta.

Den 15 juli 1820 föddes Lars Petter, blivande sjökaptan, hamnfogde och konstnär, son till Pål Nilsson Sjöström och hans hustru Margareta Larsdotter. Tre döttrar och två söner föddes i familjen på Patrullgatan 4.

– ”Jag har förstås för mig att det var nummer 6 på den tiden, det låg väl ett hus mellan farfars och Nisses”, berättar vår trogne och Rååkunnige medlem Torsten Nilsson (”Kylling” kallad av sina jämnåriga kamrater på Råå), när jag ringer till honom i Bromma för att reda ut hans släktförhållande med vår marine konstnär.

Torsten är först lite tveksam till min fråga om hans släktskap med L P Sjöström. Jag har fått för mig att Torstens farfars far skulle vara bror till Lars Petter. Sedan berättar han att hans far var inhytt hos systarna Sjöström under sin utbildningstid i Malmö, och Jan Davidsson skriver i sin artikel att L P Sjöströms dotter Margareta dog 97 år gammal (1956) och att hon då hade bott en tid i ”släkthuset” vid Patrullgatan. Torstens farfar och farmor och farbrodern Ragnar bodde i det huset när han och hans systrar växte upp. Så jovisst, finns släktbanden och det är Torsten som förvaltar L P Sjöströms originalsiggill.

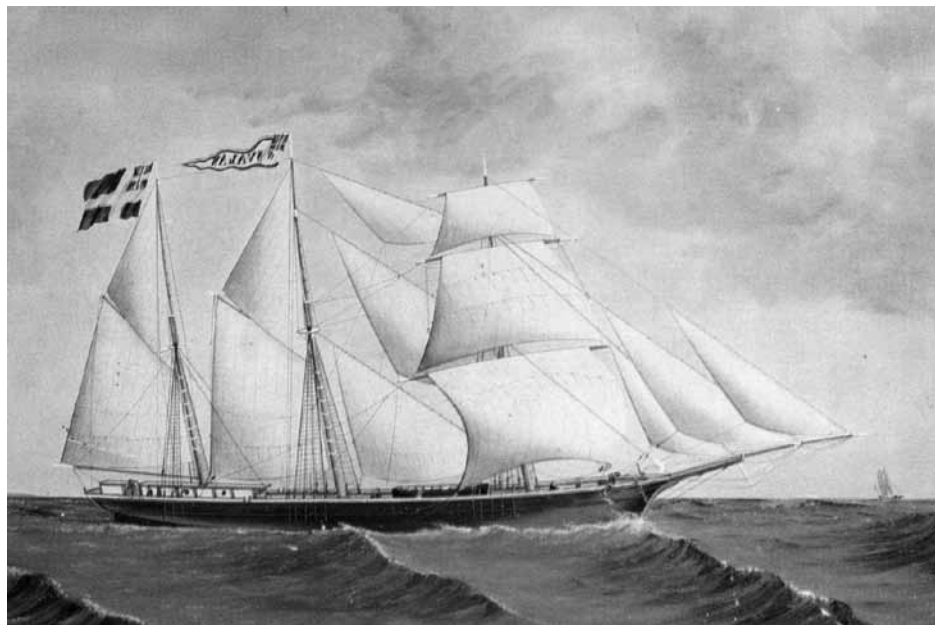
Uppväxten på Läget

Pål Nilsson Sjöström var fiskare, som de flesta boende på Nedre Läget vid 1800-talets början. Det skulle dröja flera decennier innan Råå blev ett blomstrande fiske- och sjöfartssamhälle. I stället var smuggling en lönande bisyssla, som många gånger underlättade för fattiga fiskare att försörja sina familjer under det århundradet första hälft. Vi kan nog anta att även Pål Sjöström tvingades till den utvägen ibland. Hans namn förekommer i den rättegång som inleddes 1 juli 1826 vid Tull-Rätten i Helsingborg, då fem namngivna Rååfiskare ställdes inför rätta. (Uppgiften hämtad från Åsa Rausing Roos’ skrift till Hans Rausings 80-årsdag).

Det har berättats att Lars Petter Sjöström redan tidigt visade anlag för att teckna och måla och att han bad fadern om pengar för att köpa färg. Den vädjan klingade ohörd, fadern ansåg att det var slöseri med både tid och pengar att ägna sig åt sådana ”dumheter”. Men på andra sidan ån, på Ångarna, fanns färgrika, vilda blommor, deras växtsaft kunde tas till vara och de blev åtminstone tillfälligt en lösning på färgbehovet.

Lars Petter fick, som andra unga söner till fiskare, tidigt hjälpa till med fisket, och i 12 – 14-årsåldern började han som kock i en liten Rååskuta, där fadern förde befäl. Kanske eller till och med troligen, hade Pål Sjöström tack vare inkomster från lurendrejeriet, kunnat lämna fisket och övergå till segelfartyg.

Efter några år, 1836 mönstrade vår blivande konstnär på ett amerikanskt skepp som låg i Helsingör. Det skulle leda till flera hårda seglatser mellan Amerika och Australien och 1842 fick han sitt första ”frejdebevis”. 1845 kom han in vid navigationsskolan i Malmö, den skolan har fostrat många sjöbefäl med hemort Råå, och året efter avlade han såväl styrmans-

Skonertskeppet Seger Svalan seglade under befäl av kapten Karl Petter Hansson på Matrosгатan 5. Hon var Råå-registrerad 1875-85.

som sjökaptensexamen. Efter en kort period på Helsingborgs första ångfartyg sökte han sig tillbaka till Amerika.

1849 bytte Lars Petter inriktning på sin yrkeskarriär, han flyttade till London och arbetade som galjonsbildhuggare, riggare och fartygsporträttör! Nu kom hans konstnärsambitioner till glädje och nytta. I England hittade han snart sin första hustru. Det blev en historia som gav eko i hemorten Råå.

Äktenskap och dramatik

Det var väl inte så välbetänt av Lars Petter Sjöström att gifta sig med Elisabeth Horseman i London. Särskilt som han redan var trolovad med Johanna Nilsson, en rejäl flicka från Bårslöv. Den som fick ta hand om problemen på hemmaplan blev fadern. En ytterst förargad Pål Sjöström sägs ha fått ta sig till Bårslöv för att meddela Johanna och hennes familj om sveket, varvid den upprörda unga damen lär

ha kastat förlovningsringen i Råå-ån.

1852 flyttade Lars Petter med sin engelska hustru till Råå och hus inköptes på Långgatan, nr 41. Det blev aldrig något lyckat äktenskap. Unga frun frös trots att det kostades på ”en sån där engelsk spis” och hon rymde från hemmet. Paret återvände till London, men äktenskapet var över efter tre år och Lars Petter gick till sjös. Därifrån återvände han raskt till Råå och gifte sig på våren 1856 med Johanna, sin före detta trolovade. Hur det gick med ringen i Råå-ån förtäljer inte historien.

Fyra barn föddes i äktenskapet, en son och tre döttrar. Sonen Paul flyttade till New York där han dog ung, en av flickorna Gustava dog också i unga år. Paulina och Margareta, som blev 97 år, bodde, med föräldrarna i Malmö. Ingen av dem fick barn – så vitt vi vet i alla fall.

Innan vi går vidare måste jag få citera ett citat från Jan Davidssons artikel. Han tar upp en intervju gjord 1946 med fru

Carolina Ohlsson, som då ägde Långgatan 41. Sjöström hade några år tidigare uppmärksammats med artiklar i bland annat Dagens Nyheter.

– ”L P Sjöström han skulle allti va litta förmer, å allt skulle va litta märkvär'dit som han hade. Di va litte stora, di dära Sjöströmmarna. Å L P Sjöström mer än di andra. Han va litta så där vidlyfti å flagret. Men de gick inte värst för'en. Till å me att de va bierschapp här på hanses ti – just där i rummet där engelska ugnen ä. Å döttrarna hans va lika stora på sej. Men inte vet ja att di va märkvär'digare än andra, men di skulle allti låssas som di va nån sorts högre väsen. Di bodde i Malmö, men nån gång kom di hit å hälsa på. Inte hade di mycke då heller, men farled klädda å utstaffarede va de...”

Ja, självklart hade man synpunkter på den Sjöströmska familjen. Det där med profet i sitt eget land gällde inte minst i ett litet, relativt slutet samhälle där äktenskap borde ingås inom givna gränser.

Den målände hamnfogden

1866 sökte och fick L P Sjöström tjänst som vikarierande hamnkaptän i Malmö, senare blev han också hamnfogde. I Malmö skulle merparten av hans skeppsmålningar komma till. Från slutet av 1860-talet och en bit in på 90-talet, han dog 1896, producerar han cirka 80 målningar om året.

Hur kunde han hinna måla och sälja så många tavlor samtidigt som han hade sitt uppdrag som hamnfogde? Det finns några teorier, men mest är det spekulationer.

Döttrarna Paulina och Margareta var hattmodister och båda, men kanske främst Margareta, ansågs ha goda konstnärliga anlag. Var det döttrarna som utförde en del av arbetet? Var det de två som lade grundfärgerna? Fyllde i ytor där fadern markerat konturerna?

Lars Petter Sjöström må ha varit självlärd som konstnär men han var desto mera professionell då det gällde segelfartygen och deras segelsättning. Jan Davidsson citerar tecknaren och grafiken Bertil Lybeck, som lär ha sagt om en målning: ”Ett konstverk. Den bilden kan man ju lära sig segla efter”.

Ossian Elgström, som skrev den stora Sjöströmartikeln 1937, beskriver hur han anser att L P Sjöström arbetade och hur han kunde förbereda sig inför beställningar. Det var möjligt att göra viss grundmålning av himmel och hav, kanske t o m markera in olika skeppstyper.

Så målade han

Den teknik Sjöström använde var akvarell och gouache på papper. Det innebar att han kunde låta den blivande målningen växa fram med olika färglager som fick torka innan han fortsatte med nästa moment. Det har också funnits tankar om att de grönskimrande vågorna med sina vita toppar målats dit efter att skeppet fått sin centrala placering, kanske av någon annan än Sjöström själv. Eller kanske tvärtom, havet i förgrunden var färdigmålrat och fartyget intog sin plats först efter beställarens uppgift om vilken båt som skulle porträtteras. Det skulle vara en förklaring till varför sjöhävningen i förgrunden är annorlunda än den kring skrovet.

Skeppen tecknades upp i svart tusch eller med svart färg och ytorna fylldes senare i antingen det var skrov eller segelytor. Linjer och stag ritades med hjälp av linjal eller efter mall, särskilt buktiga linjer och stav- och akterrundningar är tydligt uppdragna efter denna metod (Elgström).

L P Sjöström hade arbetat som fartygsriggare i London och han gjorde knapast några misstag beträffande fartygens tackling och segelföring. Stag, vant, segelkonturer och söm förefaller ibland väl

stela, påpekar Jan Davidsson i sin artikel. Det berodde förstås på att linjal, passare och dragstift kom flitigt till användning. Man kan väl säga att det blev rätt men lite okänsligt.

Givetvis var det beställarens skepp som var i förgrunden, alltid avbildad med styrbordssidan mot betraktaren och alltid med alla segel satta. Skeppets namn finns nästan alltid med på en vimpel och det är förstås unionsflaggan som gäller vid den tiden.

I bakgrunden syns ofta ett ”syskon-skepp”, det seglar i motsatt riktning. Ibland finns en fast installation i bakgrunden till exempel en fyr, Kronborgs slott eller Kullens klippor.

Vem var då beställaren?

L P Sjöström har kallats ”Havets allmogemålare” och därmed liknats vid ”Gåramålare”. Beställare var ofta skeppets kapten/befälhavare eller redaren/ägaren. Vi möter ibland samma skepp i flera upplagor, andra gånger samma skepp med olika kapteners namn. Var man mäktade stolt över sitt skepp beställde man kanske flera målningar så både barn och andra släktingar fick en fin tavla till salongens väggar. Skepp bytte befälhavare och då ville förstås även den nye kapten ha en målning som knöt an till honom.

Ären i Malmö blev Sjöströms storhetstid som fartygsmålare. Tidigare hade han avbildat enstaka segelfartyg, som hamnfogde satt han som spindeln i nätet, han hade god kontroll på vilka båtar som var på väg in i hamn. Han lärde känna befälhavare och ägare. Han blev känd som ”L.P i Malmö, konstgubben” och beställaren visste vad han fick för pengarna; ett skickligt måleri av en konstnär som visste hur ett skepp såg ut och hur det var riggat antingen det var en skonert, en bark eller en brigg.

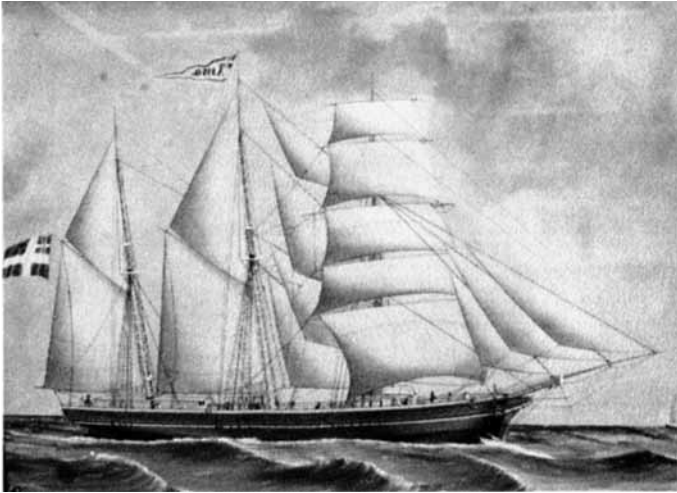
Goda frakter gav goda inkomster och då var kapten kanske extra spendersam. Då kunde det bli flera beställningar. Och Sjöström levererade oftast innan det var dags att lämna hamn. Det är därför det har spekulerats i om han hade förarbetade tavlor på lager. Priset lär ha varit fem riksdaler för en målning. Pengarna kom väl till pass, lönen som hamnfogde var inte storslagen, det var däremot familjen på sex personer.

Fem riksdaler, som investerats i en målning under sent 1800-tal, då L P Sjöström var som mest produktiv, kunde ett antal årtionden senare visa sig vara väl placerade pengar. Efter Ossian Elgströms artikel blev intresset för Sjöströms tavlor stort. Och för några årtionden sedan såg man prislappar på drygt 20 000 kronor för en målning. Idag ligger priserna ofta under 15 000 kronor. Men variationen är stor, nyligen betalades 35 000 kronor för en vacker fullriggad bark där köparen hade släktskap med skeppets befälhavare. Som det sägs inom konst- och antikhandeln – proveniensen betyder mycket. Vill du äga morfars fars fullriggare är du kanske mera beredd att betala ett högt pris än om det bara är en skeppsmålning i största allmänhet.

Aimo, Delfin, Ida, Victoria...

Vi gör ett litet urval bland alla de ståtliga Sjöström-målade skepp som seglat för Råå och som finns på vårt museum. Vi har en del uppgifter om dem i våra pärmar men tar tacksamt information om vilka, utöver befälhavaren, som seglat med skeppen.

3-mastade skonertskeppet Aimo hade under några år, 1875 – 1878, ”Kungen av Råå”, Fredrik Möller, som befälhavare. Då var JC Hultén redare. Fredrik Möller tillhör ju Råås välkända profiler och många dramatiska historier förknippas med honom, inte bara den om när kan kröntes i maj 1887 efter hundra resor mellan norr-

Aimo, kapten Fredrik Möllers ståtliga skonertskepp, byggt i Finland 1865, sprang läck och sjönk 1896.

landshamnarna och Tyskland. Det finns också noteringar om när han under åren på Aimo undsatte barkskeppet Neptun från Malmö, som seglat på grund utanför Upplandskusten och sprungit läck. Fartyget förlorades men besättningen bärgades.

1886 var det dags för en annan namnkunnig ung Rååpojke att mönstra på Aimo. Olof Bengtsson blivande guldgrävare, sjökapten och partredare, seglade under kort tid med det vackra skeppet då med Sven Petter Jonasson som befälhavare.

1896 sprang Aimo läck under en resa på Nordsjön, hon hade då seglat i fraktfart drygt trettio år. Befälhavare och delägare i skeppet var Sven Petter Jonasson. Besättningen bärgades, det illa skadade skeppet såldes för 68 pund på auktion. 1873 hade hon kostat 2 500 pund.

Delfin var skonertbrigg och på den var Fredrik Möller befälhavare efter sin tid på Aimo. Harry Perborn har i sin bok, Om gamla Råå, berättat hur Fredrik Möller förvarade sin kröningskrud i en kista ombord på Delfin.

Briggen Ida inköptes till Råå 1883. O Pålsson står noterad som redare och Pet-

ter Jonasson som befälhavare. Några år senare uppges Petter Jonasson vara såväl redare som befälhavare, men 1897 står Per Reinhold som redare och Jonasson som kapten. Ida som var byggd 1854 var inte längre vad hon varit, besättningen ansåg inte henne sjöduelig, men ytterligare en månad kämpade hon mot vågorna. I november 1897 krossades stora

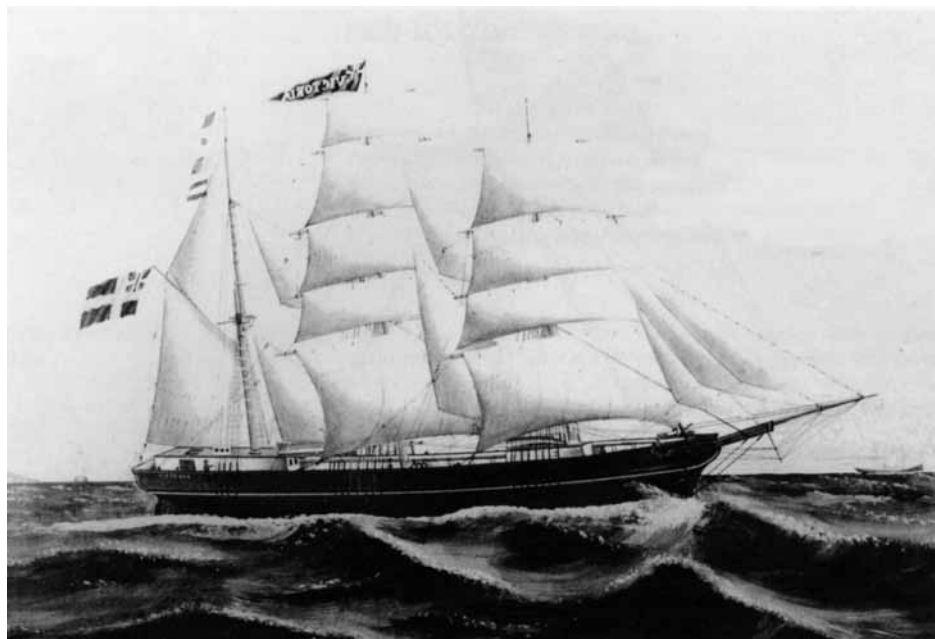
delar av henne av en brottsjö, besättningen bärgades men vraket av henne drev i land vid Libau. Hon ska inte förväxlas med Ida ”född” Hannover, vars namnbräda finns på museet.

Vi måste också uppmärksamma en annan av Råås verkliga stoltheter; barkskeppet Victoria. Hon var byggd 1868 och köptes till Råå under tidigt 1870-tal. Victoria förläste den 18 oktober 1895 och då var sjökaptens Nils Petter Olsson såväl redare som befälhavare. Hela besättningen bärgades.

Kapten Olsson tillhörde en stor sjöfararefamilj, det Jan Davidsson kallar, ”självaaste Rååadel”. Han var en av flera duktiga och framgångsrika Råå-kaptener som kom att förknippas med det blomstrande Fiske- och sjöfartssamhället Råå.

Sjöström på Råå Museum

Vi har på Råå Museum något fler än femtio Sjöströmmare, de flesta med hemmahamn Råå, några är registrerade i Helsingborg men med befälhavare från Råå. Cirka hälften visas för tillfället på entréplanet. De andra ligger i vårt lager. Tanken är att

Victoria var kapten Nils Petter Olssons stolthet, hon var ett präktigt barkskepp inköpt till Råå 1875. Förliste i storm utanför Gotland 1895.

vi ska ändrar utställningen efter en tid och visa en del av de som nu är undanställda. Vi har en hel del uppgifter och en förteckning på alla sjöströmmålningar som museet på olika sätt fått genom åren. Är du intresserad så hör av dig.

Vår mångårige medlem, hedersmedlem, Börje Rådbrink och hans son Bengt, även han hedersmedlem efter många år i såväl jobbgång som styrelse, har lagt mycket tid och omsorg på vår fina samling. De har monterat om många målningar på syrafritt papper, de har rengjort och lagat ramar och inte minst har de samlat mycket kunskap om Sjöströms marina konst. Idag konsulteras de som experter av såväl säljare som intresserade köpare. Flera medlemmar, främst Claes-Erik Olsson och Örjan Kronvall, kan vi tacka för sammanställning av uppgifter ur olika register.

2002 kunde museet tack vare generöst bidrag från Sparbanksstiftelsen/Swedbank

anlita expertkonservator Karin Hermerén som har gjort en noggrann genomgång och konservering av vår konstskatt. Så tack vare kombinationen av engagerade, kunniga medlemmar och professionellt arbete har vi idag Sveriges mest omfattande och väl bevarande Lars Petter Sjöström kollektion.

Litet uppdrag

Har du anfäder som seglar med något av de gamla Rååskeppen, med dessa härovan eller med något annat som L P Sjöström avbildat? Berätta det för oss, snälla. Gamla kunskaper måste dokumenteras annars finns de inte kvar till kommande generationer! Och det är vårt uppdrag, bland andra, att bevara våra sjöfarares historia.

Stina Norling

Foto Råå Museums bildarkiv

INFO-SIDAN

Öppettider hösten 2010 – våren 2011

Från den 1 oktober till 8 december har vi öppet onsdagar mellan 17.00 och 19.00. Ring på klockan! 1 maj 2011 öppnar museet för ny säsong.

Annandag jul

Alla medlemmar och ännu icke medlemmar, Rååbor och besökare från när och fjärran är hjärtligt välkomna!. Traditionsenligt visar vi Råå-filmen och bjuder alla besökare på glögg och pepparkakor. Vi förväntar oss massor med besökare så vi dubblar filmvisningen. Öppet mellan kl 13.00 och 17.00. Filmen visas 14.00 och 16.00.

Årsmötet

äger rum tisdagen 22 mars 2011 i Raus Församlingsgård

Årsavgiften

är oförändrad, 150:- också för 2011. Entré 40:-, barn i vuxens sällskap har fritt inträde. 30 kr för unga under 20 år och studerande med CSN-kort. Skolklasser från Helsingborgs kommun har specialavtal. Guidning för skolklasser, tidsbeställning hos Mona Green 042-20 43 44 eller e-post. Guidade visningar för grupper tidsbeställs hos Siv Olsson 042-26 26 88 eller e-post.

Råå Museiförenings styrelse

Efter årsmötet 2010 ser styrelsen ut så här:

Marianne Wittgren, ordförande
Hans-Ingvar Green, vice ordförande
Gunilla Kittel, sekreterare
Bengt Magnemark, kassör
Ingrid Högberg
Ulf Nordin
Stina Norling
Hans-Olof Ohlsson
Birgitta Rosenbäck
Inga-Lena Stelzer
Martin Werner

Råå Museum för fiske och sjöfart

Hamnplan, 252 70 Råå

Tel 042-261131

Bankgiro 5601-4681

E-post info@raamuseum.se

Web www.raamuseum.se

KULTUR

ett nöje och ett måste

MUSEITIDNINGEN

Redaktör:

Stina Norling
Mellangatan 2
25270 Råå
Tel 042-26 03 56

Redigering:

Cal Åström
Redaktionsråd:
Åsa Rausing-Roos
Marianne Wittgren
Ragnar Thornberg

Dags för Höstmöte!

Råå Museiförenings Höstmöte närmar sig, vi möts i Raus Församlingsgård, ingång från Kielergatan:

Torsdagen den 28 oktober kl 19.00

Marianne Wittgren, vår ordförande, informerar och rapporterar om säsongen 2010.

Entré, föredrag och god förtäring i trevligt sällskap 35:-

Lotterier och Loppisbord (snart är det julklappsdays)

Kvällens föredrag: Från vrak till världsattraktion – skeppet Vasa 50 år efter bärgningen

Kvällens föredragshållare, Klas Helmerson, är helsingborgare och tidigare chef på Vasa-museet i Stockholm. Han kan, som ingen annan, berätta om det stolta 1600-tals skeppet som förliste på sin jungfruresa 1628 och som efter mer än 300 år bärgades till allas vår glädje. Nu har vi chansen att ta del av svensk stormakts historia som stötte på grund!

*Klas Helmerson förklarar sjödramatik för intresserade besökare.
Th Björn von Sydow.*